

Epistemological effects of the political on relativistic political geography

Ehsan Lashgari Tafreshi

Associate Professor of Political Geography, Faculty of Humanity, Yazd University, Yazd, Iran

E-mail: lashgari@yazd.ac.ir

Article Info	ABSTRACT
<p>Article type: Research Article</p> <p>Article history: Received 2020/11/04 Received in revised 2021/05/02 Accepted 2021/09/02 Published 2022/03/02 Published online 2024/01/21</p> <p>Keywords: The political, Geographical Space, Epistemology, Discourse.</p>	<p>In the classical view, the study of the political dimension of space has always been considered as the ontological basis of political geography. Gradually, starting from the 1980s with the development of post-positivist perspectives on human geography, politics began to be seen as affecting all social spheres, from government and political parties to gender, and it was considered to encompass the smallest power relations associated with the political concept. In this framework, geographical space is seen as the result of conflicts between social forces, covering social relationships from the smallest to the largest scale, and creating identity-spatial alienation. The political issue has challenged the organization of space based on formal logic and has introduced new forms of epistemological reconstruction in the study of the relationship between politics and space. This paper aims to explain the epistemological consequences of the political dimension in the study of the relationship between politics and space. Research findings indicate that the study of the political dimension of space requires epistemic relativism in the context of politics. In this regard, intersubjective cognition has a special dependence on the historical evolution of space and therefore requires the consideration of power factors and genealogy. This spatial genealogy is always connected to the conflicts present in human societies and shapes the possibility of space-antagonistic cognition. In this regard, the social meaning of geographical space is considered as a site of conflict and resistance for marginalized groups and hegemonic forces within society, which reach a certain adaptive balance over time. This process is facilitated by the adaptation of the epistemological models of cultural geography and political geography to each other.</p>

Cite this article: Lashgari Tafreshi, Ehsan. (2025). Epistemological effects of the political on relativistic political geography. *Journal of Applied Researches in Geographical Sciences*, 75(24), 314-329. DOI: <http://dx.doi.org/10.61186/jgs.24.75.3>

© The Author(s). Publisher: Kharazmi University.

DOI: <http://dx.doi.org/10.61186/jgs.24.75.3>

Extended Abstract

Introduction

The term "political" was originally coined by the German philosopher Carl Schmitt and has direct relevance to the examination of geographical space and its correlation with power. Within this framework, the conventional understanding of politics, which focuses on governmental institutions and political parties, has been forsaken. Instead, attention is given to a range of social phenomena that are often disregarded as "non-political" or "sub/marginal politics" in traditional analysis, as they contribute to the shaping of space. The concept of the political seeks to challenge any essentialist theory that attempts to devalue the political nature of social life and overlook the inherent antagonism within power dynamics in geographical space. Embracing a metanarrative in the production and organization of space disregards the multiplicity and diversity of power relations in different spaces, and impedes our comprehension of how space comes into existence. By employing the concept of the political as a theoretical framework for comprehending geographical space, various epistemological consequences arise. Thus, the political, within the meta-positivist methodology, endeavors to critique the organization of space based on formal logic, and elucidate the epistemological components of "the political" in the study of space.

Material and Methods

This paper has been approached by referring to theoretical literature and employing the descriptive-analytical method to elucidate the epistemological implications of attributing significance to "the political" in the examination of space. In the initial phase, the notion of geographical space is expounded within the context of "the political". Subsequently, utilizing an interpretative approach, the instruments and epistemological ramifications of the political in relativistic political geography are delineated.

Results and Discussion

In epistemic relativism, geographical space cannot become infinite because, in every historical era, an idea or thesis becomes part of the final truth and causes another thesis to be discovered. None of these antitheses are destroyed in the conflict between them, but instead, a synthesis takes place. In the next stage, the same dialectic process occurs once again. Therefore, cognition occurs within the dominant discourse, and this specific discourse gives meaning to perceptions of justice, development, deprivation, policy-making, etc. In this concept, cognition is achieved by distancing oneself from existence and placing it as the opposite point of existence. Power is conceptualized in all social and cultural processes. Additionally, the study of politics can pay attention to the role of marginal forces that resist hegemonic power at certain points in history. There is no single source of power, but rather a multitude of forces that interact with each other based on commander/subordinate relationships. From an epistemological perspective, politics is aimed at strengthening the ability of citizens and institutions outside of power to escape domination.

Conclusion

Political geography's function under the concept of "the political" is to interpret how space is constructed within the framework of hegemonic discourse. Recognizing the influence of non-objective factors, such as discourse, on spatial cognition necessitates an acknowledgment of credit epistemology. In credit epistemology, each political territory has a set of intersubjective perceptions that are particularly influenced by the effectiveness of power factors.

Keywords: The Political, Geographical Space, Epistemology, Discourse

اثرات معرفت‌شناختی امر سیاسی در جغرافیای سیاسی نسبت‌گرا

احسان لشگری تفرشی

دانشیار جغرافیای سیاسی، گروه جغرافیا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه یزد، یزد، ایران.
رایانامه: lashgari@yazd.ac.ir

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>در دیدگاه کلاسیک همواره مطالعه بُعد سیاسی فضا به‌مثابه بن‌مایه هستی‌شناختی جغرافیای سیاسی مورد اهتمام بوده است. به‌تدریج از دهه ۱۹۸۰ با توسعه دیدگاه‌های فرا اثبات‌گرا در جغرافیای انسانی؛ سیاست در تمامی حوزه‌ها از دولت و احزاب سیاسی تا جنسیت و طبقات اجتماعی اثرگذار گردید و کوچک‌ترین روابط قدرت را مورد توجه قرار داد که در قالب مفهوم امر سیاسی تداعی یافته است. از این‌رو امر سیاسی درصدد نقد سازمان‌یابی فضا بر مبنای منطق صوری و ارائه گونه جدیدی از معرفت‌شناسی فضا مبتنی بر روش تفسیری و ذهنی بوده است. در این مقاله کوشش گردیده تبعات معرفت‌شناختی اعتباردهی به امر سیاسی در مطالعه رابطه سیاست و فضا تبیین گردد. یافته‌های تحقیق بیان‌گر آن است که اعتباربخشی به امر سیاسی سبب می‌گردد که فضاشناسی نیازمند معرفت‌شناسی اعتباری باشد. چرا که این الگوی شناخت فضا دارای منطق درونی خویش بوده و به‌مثابه تجلی خاص از روابط قدرت وابسته به عقلانیت پیشینی نیست و در طول زمان تغییر خواهد نمود. در این راستا ادراکات جمعی و بین‌الذهانی دارای وابستگی خاص به تحول تاریخی فضا و در نتیجه نیازمند تبارشناسی قدرت می‌باشد. این تبارشناسی همواره در پیوند با تعارضی است که در جوامع بشری وجود دارد و امکان شناخت آنتاگونیستی فضا را امکان‌پذیر می‌سازد. بر این اساس معنای اجتماعی فضای جغرافیایی محل منازعه و مقاومت گروه‌های حاشیه‌ای و نیروهای هم‌مون در جامعه تلقی می‌گردد که در یک محدوده مشخص زمانی به‌نوعی تعادل‌سازشی می‌رسند. این فرایند موجب انطباق فزاینده الگوی معرفت‌شناختی جغرافیای فرهنگی و جغرافیای سیاسی با یکدیگر می‌گردد.</p>	<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۸/۱۴</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۰/۰۲/۱۲</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۶/۱۱</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۰/۱۲/۱۱</p> <p>تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۲/۱۱/۰۱</p> <p>کلیدواژه‌ها: امر سیاسی، فضای جغرافیایی، معرفت‌شناسی، گفتمان.</p>

استناد: لشگری تفرشی، احسان (۱۴۰۳). اثرات معرفت‌شناختی امر سیاسی در جغرافیای سیاسی نسبت‌گرا. نشریه تحقیقات

کاربردی علوم جغرافیایی، ۷۵ (۲۴)، ۳۱۴-۳۲۹. <http://dx.doi.org/10.61186/jgs.24.75.3>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه خوارزمی تهران.

مقدمه

تا دهه ۱۹۷۰ میلادی جغرافیای سیاسی کلاسیک دربرگیرنده بُعد سیاسی فضا قلمداد می‌گردید که از عهدنامه وستفاليا به‌مثابه بن‌مایه هستی شناختی این شاخه از جغرافیای انسانی تثبیت شده بود. در این چارچوب جغرافیای سیاسی کلاسیک مشتمل بر رابطه سرزمین، ملت و حکومت به‌مثابه تجلی‌گاه حقیقت برتر و اصل این علم به شمار می‌رفت که در ارتباط سیستماتیک با یکدیگر قرار داشتند. این در حالی بود که به‌تدریج از دهه ۱۹۸۰ با توسعه دیدگاه‌های فرا اثبات‌گرا در جغرافیای انسانی؛ سیاست در تمامی حوزه‌ها از دولت و احزاب سیاسی تا جنسیت، طبقات اجتماعی، روابط والدین و فرزندان را در بر گرفت و کوچک‌ترین روابط قدرت را مورد توجه قرار داد که در قالب مفهوم امر سیاسی تداعی یافته است. به‌بیان دیگر نقد قاطعانه فرا اثبات‌گرایان از سیاست پوزیتیویستی موجب اعتباریابی امر سیاسی به‌مثابه یکی از موضوعات محوری جغرافیای سیاسی فرا اثبات‌گرا گردید (خالقی و ملک زاده، ۱۳۹۴: ۱۳۶). به‌ویژه در جغرافیای سیاسی در دو دهه گذشته تمرکز مطالعاتی بر جنبش‌های هویت محور، ناسیونالیستی و حتی بنیادگرایانه موجب ارجحیت یابی جایگاه امر سیاسی گردید. امر سیاسی نخستین بار توسط فیلسوف آلمانی به نام کارل اشمیت^۱ به کار گرفته شد که می‌تواند با مطالعه فضای جغرافیایی و نسبت آن با قدرت در تلازم مستقیم قرار گیرد. در چارچوب این مفهوم خوانش کلاسیک از سیاست با محوریت دولت، گروه‌ها و احزاب سیاسی کمرنگ می‌گردد و نقش‌آفرینی مجموعه‌ای از پدیده‌های اجتماعی که در تحلیل رایج «غیرسیاسی» یا «سیاست فرعی/ حاشیه‌ای» دانسته می‌شوند؛ در تولید فضا مورد توجه قرار می‌گیرد (اشمیت، ۱۳۹۲: ۶۵). در چارچوب این انگاره فضای جغرافیایی حاصل درگیری، منازعه و هدایت منابع می‌باشد و از منظر مقیاس عملکردی این تنازع از کوچک‌ترین مقیاس رابطه اجتماعی تا کلان‌ترین مقیاس را در بر گرفته و موجب ایجاد غیریت‌سازی هویتی- فضایی می‌گردد. امر سیاسی به دنبال به چالش کشیدن هر شکلی از نظریه ذات‌گرایانه‌ای است که به دنبال سیاست‌زدایی از زندگی اجتماعی و نادیده گرفتن بنیان آنتاگونیستی نظم در فضای جغرافیایی می‌باشد. به‌طوری‌که سایر معیارها از جمله معیارهای اخلاقی نیز از آن متأثر و امر سیاسی به‌طور مضاعف امر اجتماعی نیز تلقی می‌گردد. در چارچوب این مفهوم همه نیروها، بازیگران و گفتمان‌های اجتماعی دارای توان تأثیرگذاری بر فرایند تصمیم‌گیری می‌باشند و هیچ‌یک از آن‌ها به‌صورت نظری دارای ارجحیت عملکردی نسبت به سایر مؤلفه‌ها در جهت تعیین امر سیاسی نمی‌باشند. از این جهت فرایندهای ساماندهی اجتماع و فضا از محتوی جامعه و در چارچوب کنش متقابل بازیگران و گفتمان‌های اجتماعی شکل می‌گیرد. در این راستا امر سیاسی را نمی‌توان به عملکرد نوع خاصی از نهادها و بازیگران اجتماعی جامعه محدود نمود بلکه امر سیاسی برای پنداری از ابعاد اقتصادی- اجتماعی و سیاسی جامعه است که هدایت‌گر و شکل‌دهنده زیست انسان‌ها می‌باشد. در این چارچوب اعتقاد به یک فراروایت در تولید و ساماندهی فضا منجر به نادیده گرفتن تکثر و تفاوت‌های عملکرد قدرت و ایجاد ضعف در شناخت چگونگی تولید فضا می‌شود (لاین، ۱۳۸۱: ۱۱). اتخاذ مفهوم امر سیاسی به‌مثابه چارچوب نظری شناخت فضای جغرافیایی دارای پیامدهای معرفت‌شناختی متعددی می‌گردد. به‌طوری‌که امر سیاسی در ذیل روش‌شناسی فرا اثبات‌گرا به دنبال نقد سازمان‌یابی فضا بر مبنای منطق صوری و بررسی پیامدهای معرفت‌شناختی آن در مطالعه فضا می‌باشد.

روش‌شناسی

فضاشناسی گفتمانی مبتنی بر امر سیاسی

در مطالعات مرتبط با شناخت رابطه سیاست و فضای جغرافیایی دو اصطلاح متفاوت Politics و The political وجود دارند که با یکدیگر متفاوت‌اند. Politics سیاست را همچون سایر موضوعات همانند محیط طبیعی، اقتصاد، فرهنگ و روابط اجتماعی در نظر می‌گیرد که حتی متأثر و دنباله‌رو آن‌ها می‌باشد. در حالی که در مفهوم The political سیاست به‌مثابه یک موضوع کلاسیک و تخصصی در نظر گرفته نمی‌شود بلکه همه ابعاد فضا متکثر از نظمی است که قدرت آن را آفریده و شیوه‌ای است که یک قلمرو سیاسی- فضایی بر اساس آن تحول می‌یابد و ساختارگرایان و پساساختارگرایان در چارچوب آن سیر

1. Carl Schmit

می‌نمایند. این دسته از اندیشمندان معتقدند بسیاری از کنش‌های اجتماعی از جمله قوم‌گرایی، ناسیونالیسم و حتی مسائل فردی شهروندان یک جامعه نظیر سبک زندگی، برنامه غذایی، الگوی پوشش و غیره متأثر از عملکرد امور تاریخی-سیاسی می‌باشد. در چارچوب مفهوم امر سیاسی نگاه خوش‌بینانه پس از فروپاشی کمونیسم که قائل به پیروزی لیبرال دموکراسی بود به چالش کشیده می‌شود. امر سیاسی اذعان می‌دارد که نمی‌توان از یک جوهره مشترک دموکراتیک و یک مجموعه هماهنگ و غیرمتعارض تحت عنوان حکمرانی خوب در لیبرال دموکراسی سخن گفت. در این مفهوم عمومیت یابی ارزش‌های لیبرال با ظهور ناحیه‌گرایی‌های هویتی و گسترش تعارضات قومی، مذهبی و نژادی به چالش کشیده می‌شود. از نظر این امر سیاسی به نقد دیدگاه پیروزی لیبرال دموکراسی بر کمونیسم به‌مثابه پایان منازعات ایدئولوژیک و ایجاد نظم نوین جهانی می‌پردازد. در این راستا در نظام سیاسی جهانی فضای تک‌قطبی سیاسی شکل نگرفته و رشد فزاینده خاص‌گرایی در چارچوب احیاء مجدد ملی‌گرایی و ظهور جهان چندقطبی ظهور یافته است. بنابراین مراد از امر سیاسی؛ صرفاً تحلیل مجموعه‌ای از نهادهای سیاسی و یا مردمی که در یک واحد سرزمینی محصور سازمان یافته‌اند که در جغرافیای سیاسی کلاسیک دنبال می‌گردد؛ نیست بلکه نوعی معیار برای شناخت گونه خاصی از زیست اجتماعی می‌باشد که قابلیت تعمیم ندارد. به‌طور کلی امر سیاسی همه جنبه‌های ذهنی و بیناذهنی نظام معنایی که دارای وجه شناختی (تعیین، تعریف و تشریح) می‌باشد را تحت تأثیر قرار می‌دهد (گل محمدی، ۱۳۸۶: ۱۳۰). از آنجائی که این شناخت در فضاها و مکان‌های متمایز جلوه خاصی می‌یابد از این جهت می‌توان آن را ذاتاً فضایی قلمداد نمود. در این انگاره شناختی چگونگی تولید فرم‌ها، فعالیت‌ها و روابط در فضای جغرافیایی مطالعه می‌گردد و هرگز مفهوم فضای جغرافیایی را نهایی فرض ننموده و بیشتر نقطه آغاز برای شناخت اثرات نیروها و فرایندهای حاکم بر فضای جغرافیایی بوده است که تحت عنوان بازنمایی فضایی معروف می‌باشد. بازنمایی به بررسی نقش فرم‌ها و تصویرهای ساخته شده توسط نهادهای قدرت در برساختن معانی و دست‌کاری در برداشت‌های ذهنی گفته می‌شود. این در حالی است که نسبت دو پدیده می‌تواند رابطه‌ای دو سویه باشد یا اینکه تنها یکی از طرفین وابسته به‌طرف دیگر باشد و ملاک نسبی بودن در این الگو وابستگی یک پدیده به دیگر خواهد بود که فضاشناسی نسبت‌گرا در این راستا قابل شناخت می‌باشد. به‌بیان دیگر «مفهوم دیگر» عنصری هویت‌ساز و نقش بسزایی در شکل‌گیری امر سیاسی ایفا می‌نماید.

در این راستا عناصر و محتوی فضای جغرافیایی در انضمام با نحوه تخصیص منابع و تبیین و چگونگی سیاست‌گذاری آن از سوی قدرت اجتماعی-سیاسی حاکم صورت می‌گیرد. در این راستا جغرافیدانان نسبت‌گرا متأثر از شناخت واقعیت‌های عملکرد سیاست و ایدئولوژی تبیین‌های استقرایی و جزئی را نافع تجویزات و غایت مطالعات اجتماعی ندانسته و در تحلیل فضایی به نقش قدرت در قالب اشکالی همچون گفتمان، ایدئولوژی و اقتصاد سیاسی توجه ویژه‌ای می‌نمایند. در این نگاه پرسش از چیستی گفتمان و سیاست پرسش از مجموعه‌ای از روابط درهم‌تنیده‌ای است که در کار شکل دادن به مناسباتی مرتبط با معنا بخشیدن و شکل دادن به فضای جغرافیایی می‌باشند. در چارچوب امر سیاسی ایدئولوژی، اقتصاد سیاسی و روابط اجتماعی به مدخلی برای شناخت فرم‌ها و فرایندهای فضایی در نظر گرفته می‌شود (تراکمه، ۱۳۹۳: ۲۶)؛ بنابراین هر چند هدف علوم جغرافیایی سازمان‌دهی فضایی در مقیاس‌های مختلف محلی، منطقه‌ای و ملی است. لیکن این سازمان‌دهی بدون لحاظ نمودن اثر هرکدام از سیاست‌های فضایی در ایجاد پراکندگی‌ها و افتراقات مکانی-فضایی ناکامل خواهد بود و فضا محصول نزاع میان «اتوریت‌های رقیب» بر سر دستیابی جهت سازمان‌دهی، اشغال و مدیریت می‌باشد.

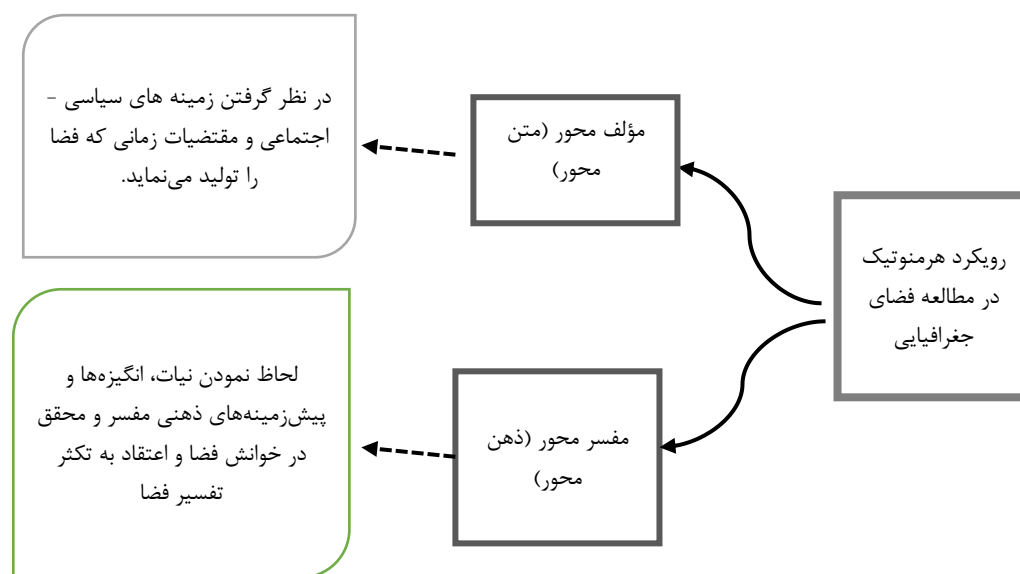
شکل (۱). رابطه سیاست و ایدئولوژی با تغییرات فضایی

منبع: (نگارنده)

در این موضع فضا یک ظرف بی طرف نیست بلکه دائماً تولید و از طریق مناسبات و روابط اجتماعی - فضایی و به طور کلی روابط بین فرم‌ها و فرایندها دچار بازساخت می‌شود. اساساً این تلقی از فضای جغرافیایی به‌عنوان قلمرو زیست بشر مستلزم در نظر گرفتن جنبه‌های اجتماعی - سیاسی قرار دارد و فضا اصولاً در برهه‌ای خاص از ایدئولوژی و گفتمان اجتماعی - سیاسی قرار دارد. این دیدگاه با به رسمیت شناختن چندگانگی‌ها و لحاظ نمودن تناقضات زمانه به تفکرات تاریخی در مورد فرایندهای فضایی اعتبار قائل می‌گردد. اختلافات و تفاوت‌های گفتمانی بین ساخت‌های سیاسی - اجتماعی شیوه عمل آن‌ها در تولید فضا را تغییر می‌دهد. تولید فضا به‌منابه تأکید بر نگرستن به فضا هم به‌عنوان یک پدیده ماتریالیستی و هم به‌عنوان یک فرایند حاصل روابط و کنش‌های اجتماعی می‌باشد. در این چارچوب فضای جغرافیایی محصول نیروهای سیاسی - اجتماعی است که مجموعاً گستره قدرت را تشکیل داده و از طریق مرزبندی و مقررات گذاری عناصر سه‌گانه جمعیت، فعالیت و حرکت را در فضا متأثر می‌نماید (لفور، ۲، ۱۹۹۱: ۲۲۸).

متناسب با عملکرد امر سیاسی کمتر به موضوع فضا و بلکه بیشتر به چگونگی شکل‌گیری فضای جغرافیایی می‌پردازد و هرگز تکوین ساختار را ناشی از نیروها و اجزای درونی نمی‌داند. حتی عاملیت و تغییر در یک ساختار مکانی - فضایی با نیت کنشگران ارتباطی نداشته و متأثر از فرایندهای سیاسی - تاریخی می‌باشد. فضا هم واسطه تجلی روابط و ساختار قدرت و نوعی تولید مادی است که بر اساس قدرت و به‌ویژه با ساماندهی قدرت سیاسی تولید می‌شود؛ بنابراین معرفت‌شناسی فضا مبتنی بر امر سیاسی تلاش دارد مستقل بودن اجزاء فضا از جمله اجزای اجتماعی آن را مردود شمرده و محور مباحث جغرافیایی را به این سمت سوق می‌دهد که فضا به لحاظ تاریخی - سیاسی کنترل می‌شود. به‌بیان‌دیگر سیاست اصول ساماندهی ارکان و عناصر فضا را تبیین می‌نماید؛ درحالی‌که امر سیاسی نبرد برای هژمونیک شدن یک سری اصول در قالب یک گفتمان برای غلبه بر سایرین می‌باشد.

در این سطح فرض اصلی آن است که واقعیت اجتماعی کشف شدنی را نه ذهن محقق بر فضا متبادر می‌نماید بلکه واقعیت تألیفی فضا پدیده‌ای گفتمانی و ساختاری است که به‌منابه یک نیروی فاقد عینیت بر آن بار می‌گردد. در این راستا جغرافی‌دان می‌بایست به شیوه درون فهمی، لایه‌های اجتماعی را کنار زده و واقعیتی را که در یک گفتمان خاص شکل گرفته کشف نماید. انگاره نسبیت‌گرایی گفتمانی در همین راستا قابل‌تعریف می‌باشد که روی‌هم‌رفته مفروضات اصلی جغرافی‌دانان ساختارگرا و پسا‌ساختارگرا (پست‌مدرن) را شکل می‌دهد.

شکل (۲). فضاشناسی هرمنوتیک منبع: (نگارنده)

در این انگاره "فضا" نتیجه تغییر نظری و گفتمانی مفاهیم موجود است و نه بیان مستقیم واقعیتی که در دنیای خارج در حال وقوع می‌باشد. به این ترتیب اندیشمندان معتقد به وحدت‌گرایی از جمله سقراط و افلاطون با پذیرش معرفت‌بی‌واسطه عقلی می‌پذیرند که می‌توان ارزش‌های مطلق را شناسایی نمود و بر پایه آن اهداف را ترسیم نمود (برلین، ۱۳۷۱: ۵۱). در حالی که در نسبی‌گرایی الزام قطعیت نفی و دلالت جایگزین علیت می‌گردد و معیار شناخت اشیاء انسان می‌گردد و با به رسمیت شناختن منطق دیالکتیک؛ امکان اجماع نقیضین به جهت تکوین اشیاء نه‌تنها محال نیست بلکه ضروری می‌گردد (غرویان، ۱۳۷۸: ۲۸).

در فضای نسبت‌گرا مفاهیم بنیادین از زاویه ارتباط دانش/ قدرت نگریسته می‌شود و از این جهت در جغرافیای سیاسی نسبت‌گرا از پایان معرفت‌شناسی سخن گفته و با هرگونه انگاره معرفتی تعمیم‌گرا سرناسازگاری دارد. به‌طور کلی در جدال آگاهی با طبیعت، پیروزی با فاهمه یا آگاهی است؛ لیکن در جدال آگاهی با آگاهی دیگر پیروزی به‌سادگی حاصل نخواهد شد. در صورتی که شناخت درصدد باشد شناخت متمایزی را به نفع خود صادره کند نیازمند قدرت می‌باشد که نهادهای سیاسی- اجتماعی این قدرت را برای آن فراهم می‌نمایند (مجتهدی، ۱۳۷۱: ۶۱). از این‌رو سامانه مولدان، مصرف‌کنندگان و واسطه‌های تولید فضا در داخل نظامی سامان می‌یابد که گفتمانی و نه عینی می‌باشد. از این‌رو نیچه در برابر جمله دوران‌ساز ارسطو در ابتدای کتاب «متافیزیک» که انسان را اراده معطوف به دانستن تعریف کرده بود؛ "اراده معطوف به قدرت" را طرح می‌نماید.

روش انجام پژوهش

در این مقاله کوشش گردیده با مراجعه به مستندات نظری و با استفاده از روش تفسیری پیامدهای معرفت‌شناختی اعتباردهی به امر سیاسی در مطالعه رابطه سیاست و فضا تبیین گردد. برای احراز اثرات شناختی امر سیاسی در مطالعه رابطه سیاست و فضا؛ در درجه نخست کوشش گردیده مفهوم فضای جغرافیایی در چارچوب امر سیاسی تشریح گردد. سپس با روش تفسیری و ذهنی ابزارها و پیامدهای معرفت‌شناختی امر سیاسی در جغرافیای سیاسی نسبت‌گرا تشریح گردد.

نتایج و بحث

ارجحیت تبارشناسی فضا به‌مثابه ابزار معرفت‌شناختی عملکرد امر سیاسی

در فضاشناسی مبتنی بر امر سیاسی حصول معرفت‌شناسی نیازمند اعتباردهی به رویکرد تبارشناسی است که در طی آن با نگرستن به پدیده‌های فضایی به‌مثابه برآیند نیروها و روابط قدرت؛ امکان تحقق و یا عدم تحقق آن در آینده با استفاده از تفسیرهای عقلانی پیش‌بینی می‌گردد. تبارشناسی به معنای شناخت چگونگی هنجارمندی و طبیعی انگاشتن فرم‌ها و فرایندهای موجود در فضای جغرافیایی می‌باشد و نگاه تاریخمند به بازساخت فضای جغرافیایی دارد و فضای جغرافیایی نمی‌تواند صیوروت نامتناهی داشته باشد. در این رویکرد از آنجائی که هیچ‌گونه دانش درستی از آینده در مورد آینده تغییرات فضایی در بُعد انسانی وجود ندارد می‌بایست بر گفتمان‌های زمان حال تمرکز نموده و نشانه‌های آینده را از آن دریابیم (بل، ۱۳۹۲: ۴۳۷). حتی تقسیم فضا به بخش‌های تخصصی تر و فرعی تر مادامی که در ارتباط با نظام گفتمانی در نظر گرفته نشود؛ مجهول می‌باشد. از این‌رو ساختارهای اجتماعی- سیاسی امری تکوینی می‌باشند که لازم است چگونگی برساخته شدن آن‌ها توسط نیروهای تاریخی- اجتماعی مورد تجزیه و تحلیل قرار بگیرد. حصول معرفت به فضا و سیر تکوین آن بدون لحاظ نمودن عامل اقتدار سیاسی به‌مثابه نقطه عزیمت فضاشناسی امکان‌ناپذیر می‌باشد.

این اقتدار برای تحقق خود نیازمند اندیشه و گفتمان سیاسی می‌باشد که ماهیت تاریخی دارد و در مقطع زمانی حاکمیت خود فضا را تولید خواهد نمود و از این جهت فضای جغرافیایی به‌مثابه پدیده‌ای نسبی مطرح می‌گردد؛ بنابراین جهان و تاریخ ایده و روحی دارد که در هر مرحله از گذار تاریخی بخشی از آن نمایان می‌گردد (عالم و صادقی، ۱۳۹۳: ۲۴۴). به‌طوری‌که در هر دوره تاریخی یک اندیشه یا تز به‌مثابه بخشی از حقیقت نهایی می‌گردد و به‌موقع سبب پیدایی تز دیگر می‌گردد. در کشاکش بین آن‌ها هیچ‌کدام از تزها و آنتی‌تزها ناپود نمی‌گردند بلکه سنتزی ایجاد می‌شود که در مرحله بعد بار دیگر همان

روند دیالکتیک روی می‌دهد (عالم، ۱۳۷۶: ۴۷۱). از این رو در این انگاره حقیقت در هر مقطعی از تاریخ دارای نمودهای خاص خود می‌باشد؛ بنابراین هرگونه عینیت در فضای جغرافیایی چه در ابعاد طبیعی و یا در ابعاد انسانی در توأم بودن با قدرت قابل فهم می‌باشد و در غیاب آن گفتمان شکل نخواهد گرفت.

در این دیدگاه و مبتنی بر رویکرد تاریخی پژوهشگر علوم جغرافیایی به اثر نیروهای اجتماعی-سیاسی در شکل‌دهی به فرایندهای مکانی-فضایی بیشتر تمرکز می‌نماید (سیدامامی، ۱۳۹۱: ۸۴) و فضای جغرافیایی را حاصل نوعی هم‌زمانی با نظام اجتماعی قلمداد می‌نماید که در چارچوب فرایندهای تاریخی تولید می‌شود. در این چارچوب انسان به‌عنوان موجودیتی زمینه‌مند^۳ درک می‌گردد که گرچه جهان اجتماعی را می‌سازد؛ لیکن ماهیت خود و نیز در داخل ساختارهای حاکم اجتماعی-تاریخی شکل می‌گیرد. حتی فارغ از تأثیر گفتمان‌های سیاسی هرکدام از طبقات اجتماعی و اقوام و نظام‌های معیشتی دارای تفسیر متفاوتی می‌باشند که جلوه اثرات ساختارهای اجتماعی بر ادراکات فردی می‌باشد. به‌عنوان نمونه افراد در طبقات مختلف اجتماعی و الگوهای متفاوت منافع دارای سطوح متفاوتی از تفسیر توانایی دستیابی به شناخت می‌باشند؛ بنابراین تکوین‌گرایی در انگاره فضاشناسی مبتنی بر امر سیاسی، در نفی ذات‌گرایی شکل‌گرفته (لسر^۴، ۲۰۰۰: ۲۴-۲۵) و اثرپذیری آن امری ایستا نیست بلکه دائماً در حال دگرگونی و بازتولید است. به همین سبب ساختارگرایان جهان اجتماعی را در حال شدن می‌دانند (متقی و کاظمی، ۱۳۸۶: ۲۱۴).

در این مکتب هیچ‌گونه تمایز روش‌شناختی بین تاریخ و مطالعه سیاست و فضا وجود ندارد به‌گونه‌ای که تمام قواعد تاریخی می‌باشند و این قوانین می‌توانند توسط بازیگران و نهادهای ساختاری تغییر یابند (مقدس و قدرتی، ۱۳۸۳: ۲۸) یکی از موضوعات کلاسیک در مورد ساختارها این است که آن‌ها می‌بایست واقعیت داشته باشند؛ به این معنی که اگر قابل لمس نیستند حداقل می‌بایست درک‌شدنی باشند (پیرسون، ۱۳۸۴: ۱۵۱). تحلیل اصول ساختاری متوجه شیوه‌های تمایزبایی و مفصل‌بندی فضای جغرافیایی در گستره قلمروهای زمانی-مکانی می‌باشد (کسل، ۱۳۸۳: ۱۷۹)؛ بنابراین افتراقات ساختی و تحول ساخت‌ها در طول زمان سبب ظهور شناخت می‌گردد. ساختارها نظام‌های تعامل را مشخص نموده و با تخصیص منابع و تنظیم قواعد؛ افراد و فعالیت‌ها را در فضا توزیع می‌نمایند. در نتیجه نهادها موجب ساختارمند شدن انگیزه‌های نهفته در مبادلات بشری در زمینه اجتماعی و سیاسی می‌گردند و متعاقباً با تغییرات الگوهای نهادی سیر تحول فضای سرزمینی دگرگون خواهد شد؛ بنابراین کلید فهم چگونگی بازساخت فضا در گونه‌شناسی تاریخی ساماندهی فضای سرزمینی نهفته است (نورث^۵، ۱۹۹۴: ۴۵).

معرفت‌شناسی مبتنی بر عملکرد امر سیاسی شخصیت ظاهری آشوب‌وار و غیرقابل پیش‌بینی فضا را نوعی وهم تلقی نموده و بر این عقیده استوار است که سازوکارهای زایا و ساختارمند و دارای الگو در ژرفای بازساخت فضایی وجود دارد که با منطق دیالکتیک قابل کشف می‌باشند (اسمیت و رایلی^۶، ۲۰۱۱: ۵۴). از این رو تبیین فضا متفاوت از گاه‌شماری بوده و ناظر به تحلیل فرایند معناداری است که در یک مقطع زمانی مشخص وجود دارد (لمون^۷، ۲۰۰۳: ۲۹۸-۳۰۱). عملکرد امر سیاسی موجب می‌گردد علم ماهیت انباشتی نداشته و بلکه تاریخ علم؛ تاریخ ساخت‌های مجزا و جداگانه‌ای است که در هر دوره زمانی ماهیت مستقل دارد. تبیین تولید فضا به‌وسیله سیاست نیازمند سنخ‌شناسی مدیریت منابع و قواعد می‌باشد که خمیرمایه سلطه مدیریت و تولید فضا و حتی مولد ارزش‌های اخلاقی نیز بوده و سازه‌های مشروعیت را بازتولید می‌نمایند شناخت فضا شناخت مقطعی از هژمونی سیاسی است که افراد به اعتبار تعلق داشتن به آن موجودی معنادار تبدیل می‌گردند. در واقع این تنها قدرتی اجتماعی است که با نمایان شدن در قالب حاکمیت سیاسی-اقتصادی امکان هستی و به دنبال آن شناخت فضا را امکان‌پذیر می‌سازد (اسمیت، ۱۳۹۲: ۶۵). از حیث نظری این فرایند و شناخت تغییرات ابعاد مختلف فضای جغرافیایی مبتنی بر تبارشناسی گفتمان حاکم در طی مراحل زیر انجام می‌گیرد:

1. Embedded Entity
4. Lesser
5. North
6. Smith & Riley
7. Lemon

الف- نقاط گسست و چهره‌های پیشین گفتمان مسلط مشخص شود تا تاریخیت آن به فهم درآید. تبارشناسی ناظر به تحلیل قواعد نهفته و ناآگاهانه گفتمان‌های حاکم بر یک قلمرو فضایی می‌باشد. سلطه گفتمان همواره این سؤال را در بردارد که قدرت کدام معانی را در فضا تولید و کدام مفاهیم را مطرود اعلام می‌نماید. دستگاه سلطه نوع خاصی از مفصل‌بندی را موجب گردیده که در درون آن قواعد مسلطی ساخته می‌شوند. به بیان دیگر با موجودیت گفتمان سیاسی- تاریخی امکان شناخت فراخ و آزاد فضای جغرافیایی حاصل از آن فراهم نیست (نصر، ۱۳۹۷: ۹۶). تبارشناسی حقیقتاً در برابر سازوکار و پیامد گفتمان حاکم که خود را علمی جلوه می‌دهد ایستادگی نموده و موضع انتقادی خود را به رخ می‌کشد. تبارشناسی در تقابل با برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری اثبات‌گرا که به دنبال تثبیت نظام قدرت می‌باشد کوششی در جهت رهنمایدن دانش جغرافیای انسانی از این انقیاد تلقی می‌گردد.

تبارشناسی الگوی حاکم بر اقتصاد سیاسی فضا به دنبال بازنمایی کشاکش گفتمان‌های رقیب و واکاوی چگونگی غلبه آن‌ها بر یکدیگر و پیامد فضایی آن به مثابه «سیاست حقیقت»^۸ می‌باشد. تبارشناسی حقیقتاً در برابر سازوکار و پیامد گفتمان حاکم که خود را علمی جلوه می‌دهد ایستادگی نموده و موضع انتقادی خود را به رخ می‌کشد. شناخت در گفتمان مسلط رخ می‌دهد و این گفتمان خاص است که برداشت خاصی از عدالت، توسعه، محرومیت و اعتباربخشی و ... را معنا می‌بخشد. بر این اساس فهم اجتماعی محصول روابط قدرت و تابع گفتمان مسلط و برای تثبیت سلطه می‌باشد و دانش اجتماعی بر مناسبات قدرت بنیان نهاده شده و به تقویت آن می‌پردازد. در نظر آن‌ها قدرت وجهی بنیادین و گریزناپذیر از زندگی اجتماعی و درعین حال همه ابعاد زندگی اجتماعی از آن متأثر می‌گردد و می‌توان آن را در تمامی عرصه‌های اجتماع و روابط انسانی مورد ملاحظه قرار داد. تبارشناسی در تقابل با برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری اثبات‌گرا که به دنبال تثبیت نظام قدرت می‌باشد کوششی در جهت رهنمایدن دانش تاریخی از این انقیاد تلقی می‌گردد (فوکو،^۹ ۲۰۰۸: ۸۴-۸۵). در اقتصاد سیاسی فضا؛ تبارشناسی شیوه سرمایه‌گذاری و تخصیص منابع مالی، مالیات‌ها و نقش روابط قدرت محلی و اقتدار مرکزی در چگونگی بازساخت فضا مورد کنکاش و نقد قرار می‌گیرد (یحیوی، ۱۳۹۴: ۱۱۸).

ب - مدت‌زمانی که این گفتمان در صورت‌بندی کنونی بسر می‌برد و نیز میزان در برگیری آن (گستره نفوذ و پذیرش آن) نیز می‌بایست تعیین گردد تا بتوان در مورد میزان ماندگاریش داوری نمود. پس‌از این گام می‌بایست تضادها و مقاومت‌ها را که در برابر گفتمان حاکم قرار دارد؛ تحلیل نمود (اسدی و دیگران، ۱۳۹۴: ۶۷). به همین جهت در انگاره ساخت‌گرایی همواره دو فضای جغرافیایی در کنار یکدیگر زیست می‌نمایند. یکی فضای بازنمایی شده که حاصل عملکرد قدرت‌های سیاسی- تاریخی بوده و آکنده از فرم‌ها و فرایندهایی است که منضم به قدرت می‌باشد و ماهیت مستقل ندارد. دیگری فضایی اسطوره‌ای (بازنمایی) است که به صورت آرمانی و در نقد شرایط موجود شکل می‌گیرد و به دنبال جایگزینی با ساختار موجود فضا می‌باشد. در واقع فضای اسطوره‌ای به‌عنوان بدل ساختار فضایی مسلط مطرح می‌گردد از این جهت این فضا منبعث از جداگزینی سوژه از روابط تولیدی و ساختاری و ناشی از اهمیت یافتن مکاشفات ذهنی جهت زمینه‌سازی برای استعاری شدن می‌باشد. به‌طوری‌که تقاضاها، منافع و بحران‌های اجتماعی برای بازنمایی بایستی وجه استعاری به خود بگیرند و زمینه‌ساز نظم نو و مفصل‌بندی جدید گردند. فضای اسطوره‌ای پدیده‌ای است فرهنگی، انتقادی، آرمانی و حاصل فضای زیسته منتزع از عملکرد ساخت سیاسی می‌باشد. روند استعاری شدن با مفهوم «دال‌های خالی» رابطه اساسی دارد و بیانگر چیزی است که غایبند و بازنمایی وضع مطلوب و آرمانی را بر عهده دارند.

در این راستا در چارچوب شناخت عملکرد امر سیاسی و به‌ویژه در مقاطع گذار تاریخی اهمیت بالایی برای طبقات زیرسلطه، روشنفکران و احزاب سیاسی در نظر گرفته می‌شود؛ چرا که این نیروها جایگاه محوری در تولید مقاومت و ایجاد تغییر در ساختار حاکم را دارا می‌باشند (کرمانی و دلاوری، ۱۳۹۵: ۱۲۵). به عبارتی گفتمان حاکم بر ساختار به‌گونه‌ای فرازمانی در انحصار و کنترل نخبگان و قدرت حاکم بر جامعه نیست و طبقات فرودست و بی‌قدرت جامعه نیز در مواقع لزوم

قادرند با استفاده از پاره‌های ابزارها برای ناموجه و نامشروع جلوه دادن ساخت موجود اقدام نمایند (عضدانلو، ۱۳۸۰: ۶۷).

معرفت‌شناسی دیالکتیک فضا و امر سیاسی

زمانی که فضای جغرافیایی در ظرف تاریخی-اجتماعی خاص مطالعه می‌گردد، مشتمل بر باورها، سنن و مفاهیمی است که در آن ظرف تاریخی-اجتماعی جاری می‌باشد. بر این اساس شناخت نسبی و اعتباری ناظر به عملکرد ترتیبات نهادی می‌باشد (آقانظری، ۱۳۹۷: ۸۰) و در شناخت فرم‌های فضایی نمی‌توان با منطق استقراء از تعمیم فرم به فرایند به‌مثابه اصالت شناخت پرداخت (بنت^{۱۰}، ۲۰۰۹: ۳۶۹). به‌بیان‌دیگر شناخت فضای جغرافیایی به‌مثابه موجودی صرف یا «فی‌نفسه» مادامی که «لِنفسه» یا همراه گفتمان نباشد؛ امکان‌پذیر نمی‌باشد. در این رویکرد؛ شناخت با فاصله‌گیری از وجود و قرارگیری در نقطه مقابل وجود حاصل می‌گردد. در این راستا شناخت فضای جغرافیایی نیازمند بازگشت تدریجی به ذهنیت و گفتمان می‌باشد. چرا که فرم‌ها و ابژه‌های فضایی برای شناخت می‌بایست از ماهیت عینی خارج و به ضد خودش (ذهنیت) تبدیل شود. به‌بیان‌دیگر فرایند فضایی به‌مثابه گفتمان و ایدئولوژی در مرحله عینی از حالت درون ذات بیرون آمده و در غیر خود که همان ابژه فضایی است آشکار می‌گردد. از سوی دیگر در فلسفه شناخت نسبی ضروری بودن چیزی برای شناخت پدیده دیگر نوعی انفکاک است که شناخت پدیده به آن پیوند خورده است (شاه وردی و مشکات، ۱۳۹۶: ۱۰۶). به‌طوری‌که جنبه غیریت و عدمی یک پدیده همان چیزی است که ضرورت هستی پدیده را متجلی می‌نماید. غیریت نه به‌عنوان هنجار، اندیشه یا استعاره بلکه تهدیدی مشخص علیه هستی و موجودیت قطب دیگر است و از این جهت بی‌طرفی شناختی امکان‌پذیر نیست. ساخت شناختی امر سیاسی همواره در پیوند با تعارضی است که در جوامع بشری وجود دارد و امکان شناخت آنتاگونیستی را شکل می‌دهد (نظری، ۱۳۹۶: ۲۷۱)؛ بنابراین امر سیاسی را می‌توان در چارچوب مکانی به‌صورت مجموعه‌ای از اعمال و نهادها در ارتباط با جوهر بی‌جوهر امر سیاسی قلمداد نمود که دستخوش گریزی مداوم از نمادینه شدن می‌باشد.

معرفت‌شناسی مبتنی بر امر سیاسی؛ فضا را به‌صورت عَرَضی تصور می‌نماید که قائم به خود نیست؛ چرا که روابط اعتباری مشتمل بر هیچ‌گونه ذاتی نیست تا از عوارض و خواص آن بحث شود و صرفاً ایجاد تمایز فضاهای جغرافیایی نسبت به یکدیگر حاصل اعتبار گفتمان‌ها خواهد بود. به‌طوری‌که در نسبت‌گرایی شناختی؛ فرم‌ها و ابژه‌های فضایی عین گفتمان و گفتمان را عین فضا و هر دو را واجد هستی می‌داند. امر سیاسی ماهیتی اگزیستانسیال و مبتنی بر منطق درونی خویش می‌باشد و به‌مثابه تجلی خاص از روابط قدرت وابسته به هیچ‌گونه عقلانیت اجتماعی پیشینی نیست. از این‌رو در پس فرم فضایی؛ وجوبی نهفته است که منبعث از مستندات سیاسی می‌باشد که البته اعتباری است و در طول زمان متغیر خواهد بود. در امر سیاسی مادامی که تعارض در فضا وجود داشته باشد و سازمان‌دهی و نظم موجود بتوانند محل اعتراض قرار گیرد؛ امکان تحول شناختی وجود خواهد داشت. پذیرش تقابل‌ها و به رسمیت شناختن کثرت‌ها به‌مثابه وضعیتی وجود شناختی زمینه‌ساز تحول معرفت‌شناختی فضا می‌گردد. در این چارچوب شناخت چگونگی مدیریت و ساماندهی فضا حاصل رابطه «ما/ آن‌هایی» است که هیچ راه‌حل عقلانی برای منازعاتشان وجود ندارد؛ لیکن مشروعیت تفاوت به رسمیت شناخته می‌شود. به‌بیان‌دیگر زبان مشترکی میان پارادایم‌های مختلف وجود ندارد (مقدم حیدری، ۱۳۹۴: ۸۵) که طرفداران آن‌ها با تمسک به آن بتوانند به شناخت مشترکی از فرم‌ها و فرایندهای فضایی دست پیدا نمایند. از این‌رو وقتی در ظرف تاریخی-اجتماعی خاص مطالعه می‌گردد، فضا شامل باورها، سنن و مفاهیمی است که در آن ظرف تاریخی-اجتماعی جاری می‌باشد و هر فردی متأثر از فرهنگ و ایدئولوژی مکان خود می‌باشد.

قرابت الگوی معرفت‌شناختی جغرافیای سیاسی و جغرافیای فرهنگی

به‌طور کلی در این انگاره؛ قدرت در تمام لایه‌ها و فرایندهای اجتماعی و فرهنگی جاری و ساری دانسته می‌شود و مطالعه امر سیاسی می‌تواند به نقش نیروهای حاشیه‌ای که در مقطعی از تاریخ به‌مثابه اقلیت نقش آفرینی می‌نماید پرداخته و زمینه‌ساز حضور آن‌ها در مصدر قدرت در چرخش‌های تاریخی باشد. از این‌رو در معرفت‌شناسی مبتنی بر امر سیاسی مجموعه مباحث

جغرافیای سیاسی و جغرافیای فرهنگی دارای انطباق مفهومی ویژه‌ای می‌باشد. از مهم‌ترین خصوصیات علم سیاست تازه تأسیس ذیل لوای امر سیاسی می‌توان به غایت آن اشاره نمود. علم سیاست برآمده از مدرنیته و اندیشه‌های بنیان‌گذار علم سیاست مدرن یعنی ماکیاولی عمدتاً علمی برای کسب و حفظ قدرت بوده است. بر این اساس به‌جز برخی موارد استثنایی این علم اساساً علمی حکومتی بوده است که هدف آن آموزش و تربیت متخصصانی به‌عنوان کارگزار حکومت بوده است. این در حالی است که امر سیاسی از منظر معرفت‌شناسی بیش از آنکه خود را درگیر کمک به حکومت‌ها برای تثبیت قدرت سیاسی نماید به‌سوی واکاوی عملکرد قدرت و تقویت توانمندی شهروندان و نهادهای خارج از قدرت سوق می‌یابد تا از زیر سلطه خارج شوند؛ بنابراین جغرافیدانان سیاسی کلاسیک غالباً در راستای هژمونی قدرت موجود به قلم‌فرسایی پرداخته‌اند؛ لیکن فضاشناسی مبتنی بر امر سیاسی به دنبال رهایی نیروهای اجتماعی از زیرسلطه اشکال مختلف قدرت می‌باشد.

در چارچوب امر سیاسی هر جلوه‌ای از فضا در ارتباط با فرایندهای اجتماعی-سیاسی قرار دارد. به‌بیان‌دیگر در قلمروهای فضایی؛ زمانی که مردم در ارتباط با یکدیگر قرار می‌گیرند به‌طور اجتناب‌ناپذیر درگیر فرایند سیاسی-اجتماعی می‌گردند و اقتدار و قدرت می‌تواند منشأ غیردولتی (دینی، مالی، قومی، علمی، اطلاعاتی و غیره) داشته باشد و بین طبقات و گروه‌های متفاوت رد و بدل می‌شود. لیکن در نهایت مجموعه برآیند نیروهای اجتماعی فرایندی مبتنی بر قدرت فضا‌ساز می‌باشد که دینامیسم فضایی را سبب می‌گردد. هر پرسشی از امر سیاسی پرسشی در مورد کیفیات مربوط به ترتیب ذهنیت‌سازی و شناخت در یک جامعه سیاسی می‌باشد. از این‌رو صرف نیازهای بشری و یا تحولات تکنولوژیک و همچنین عملکرد مستقل حاکمیت سیاسی مبدأ بازساخت فضا نمی‌باشد بلکه چگونگی برآیند قدرت نیروها و نهادهای اجتماعی منطبق مواجعه با ساماندهی فضایی را فراهم می‌آورد.

در این چارچوب منبع یگانه برای قدرت وجود ندارد بلکه مسئله چندگانگی نیروهایی است که در میان یکدیگر بر اساس روابط فرمانده/فرمان‌برکنش و واکنش می‌نماید. فوکو از روابط میان زن/مرد، معلم/دانشجو، دکتر/بیمار، کارفرما/کارگر استفاده می‌کند تا نشان دهد پویایی بدنه اجتماعی، روابط میان نیروهایی است که همیشه درگیر روابط قدرت می‌باشند (جوزف^{۱۱}، ۱۳۸۶: ۳۹). با گردآمدن معنا و ساخت بستر فضایی متعاقب آن مجموعه‌ای از روابط قدرت شکل می‌گیرد که حاکمیت را نیز متأثر می‌نماید (گرگوری^{۱۲}، ۱۹۹۴: ۵۶). از این‌رو نهاد حکومت را نمی‌توان عالی‌ترین نهاد عملکرد در سازمان‌دهی فضا و مبدأ وحدت ابژه و سوژه دانست بلکه حاکمیت سیاسی از موضع تخصیص منابع و اعتبارات به نقش تسهیل‌گر، ارتباط‌دهنده و مذاکره‌کننده تبلور خواهد یافت و حکومت از طریق زمینه‌سازی برای اموری نظیر آموزش، مدیریت بومی، ارتقاء مشارکت، نقش خود را در بهینه‌سازی فضای جغرافیایی ایفا می‌نماید. از جمله نهادهای اجتماعی با شرکت در فرایند انتخابات استراتژی ژئوپلیتیکی کشورها را تحت تأثیر قرار می‌دهند. در این راستا حتی مشارکت سیاسی تنها به انتخابات و تصمیم‌سازی به‌وسیله نمایندگان منتخب و حتی احزاب منحصر نمی‌باشد بلکه رویه‌های گوناگونی از مشارکت سیاسی به‌صورت نمایندگی در نهادهای محلی به‌صورت هم‌افزا و هماهنگ در جهت رسیدن به هدف مشترک شکل می‌گیرد.

به‌طور مثال پدیده‌های همچون ظهور ترامپ در آمریکا، خروج بریتانیا از اتحادیه اروپا، قدرت‌یابی احزاب راست‌گرا و تأکید بر ناسیونالیسم سرزمینی نمونه‌ای از فرایندهای اجتماعی است که در قالب پدیدارهای سیاسی متبلور گردیده و معارض دیدگاه‌های تعمیم‌گرای جغرافیای سیاسی کلاسیک می‌باشد. از این‌رو برخی از جغرافیدانان سیاسی گستره وسیعی را برای عملکرد سیاست در تولید فضا در نظر می‌گرفتند که حتی حوزه زندگی شخصی و مسائل روزمره را نیز در برمی‌گرفت. از جمله در این نگاه فرهنگ عبارت است از مجموعه‌ای از آموزش‌ها برای درونی کردن اشکالی از مواجعه و هویت بخشی که از مناسبات قدرت سامان‌یافته و یا نتیجه پیامدهای آن می‌باشد. بر این اساس فرهنگ‌عامه محل منازعه و مقاومت گروه‌های حاشیه‌ای و نیروهای هژمون در جامعه تلقی می‌گردد که در یک محدوده مشخص زمانی به‌نوعی تعادل‌سازی می‌رسند. این شناخت بیش از هر چیز بیان‌گر استعلای تصورات و نشانه‌هایی می‌باشد که به‌روشنی در ذهن جامعه جریان می‌یابد (فوکو،

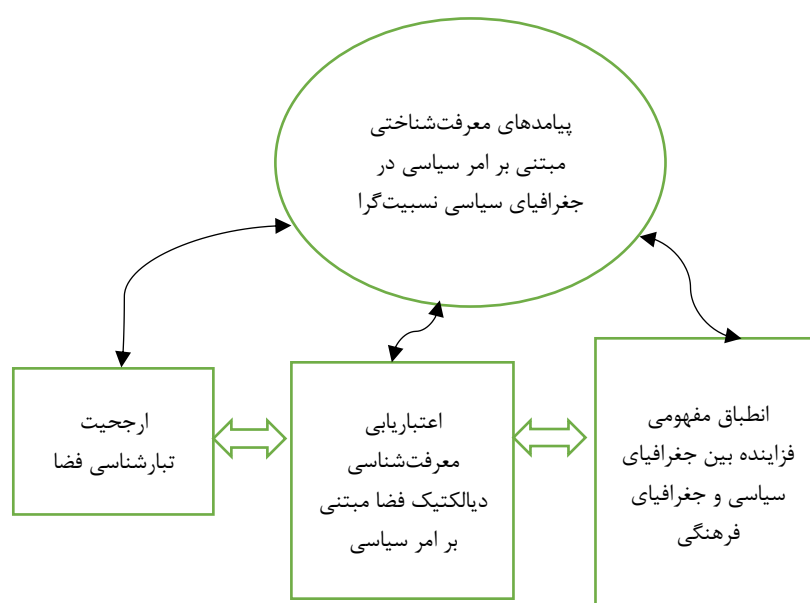
11. Jossep

12. Gregory

۱۳۸۷: ۱۲۸) و تعلق به یک فرایند مداوم ساخت و همانندسازی است نه یک حقیقت عینی. به بیان دیگر معنا محصولی اجتماعی است که صرفاً حکم محمل بیان آن معنا را داشته و پیامد هژمونی می‌باشد. این در حالی است که اگرچه ضرورت تخصص هویتی به مثابه منشأ شناخت به معنای تئوریزه نمودن اصل طرد جهت پایدار نمودن معنای فضا نیست بلکه پیامد شناختی امر سیاسی به رسمیت شناختن رقابت، احترام و اعتقاد به پاسخگویی در جهت فهم نقادانه فرایندهای فضایی می‌باشد.

نتیجه‌گیری

در شناخت رابطه سیاست و فضا؛ حاکمیت، گفتمان‌ها و نهاد سیاسی - اجتماعی در وجه عام خود جایگاه افزون‌تری در تولید فضا به عهده دارد. از این منظر فضا توسط قدرت ساخته می‌شود و شناخت آن ماحصل دستیابی به حقیقتی انتزاعی نمی‌باشد. در چارچوب مفهوم امر سیاسی کارکرد جغرافیای سیاسی به شناخت تحلیل فضایی پدیده‌های سیاسی و همچنین تفسیر چگونگی ساخت فضا در چارچوب گفتمان هژمونیک می‌پردازد. اعتباربخشی به کنشگری عوامل غیرعینی همچون گفتمان و ایدئولوژی که مجموعاً نهاد سیاست را متأثر می‌نمایند سبب می‌گردند که فضاشناسی متأثر از سیاست نیازمند معرفت‌شناسی اعتباری باشند. در معرفت‌شناسی اعتباری هر قلمرو سیاسی دارای مجموعه‌ای از ادراکات جمعی و بین‌الذهانی است که وابستگی خاص به سیر تکوین جامعه و به‌ویژه اثرگذاری عامل قدرت داشته است. بدیهی است نظام معرفتی یک قلمرو سیاسی - اجتماعی با بقاء، زوال و تبدیل عوامل احساسی جامعه به نظم قدرت زا در ارتباط می‌باشد و فضا به مثابه موضوع مورد مطالعه در علوم جغرافیایی وجهی انضمامی نسبت به آن می‌یابد. به عبارت بهتر تغییر گفتمان‌ها و شرایط اجتماعی و سیاسی حاکم در هر دوره‌ای سبب ایجاد حرکت و تضاد (دیالکتیک) و درعین حال این تضاد مقدمه شناخت خواهد بود. در این دیدگاه شناختی؛ فرم‌ها و روابط فضایی نه اجزای جدا از یکدیگر (کارکردگرایی فضایی ناظر به این تعریف می‌باشد) بلکه به مثابه اجزایی مرتبط و معنا یافته در یک گفتمان سیاسی - تاریخی در نظر گرفته می‌شوند. می‌توان اذعان نمود گفتمان‌ها خود به مثابه ابزار شناخت فضای جغرافیایی عمل نمی‌کنند بلکه خود سازنده ابعاد موضوعی در فضای جغرافیایی بوده و شناخت گفتمان به شناخت فضا می‌انجامد. بر این مبنا معرفت‌شناسی مبتنی بر رهیافت امر سیاسی از جزئیات و مشاهدات استقرایی در مورد فرم‌ها و فرایندهای فضایی بالاتر می‌رود و درصدد یافتن حقیقتی کلی است که در مقایسه با حقیقت ایستای تجربی از ویژگی دیالکتیک برخوردار می‌باشد.

شکل (۳). اثرات معرفت‌شناختی امر سیاسی در جغرافیای سیاسی نسبت‌گرا منبع: (نگارنده)

معرفت‌شناسی تبارشناسانه؛ فضای جغرافیایی را پدیده‌ای تاریخی می‌داند و همه ابعاد آن را برآمده از زیست جهان سیاسی- تاریخی می‌داند که در چارچوب آن‌ها نحوه خاصی از فضاسازی ممکن می‌گردد. از این جهت شناخت نسبی معطوف به چگونگی تولید، کارکرد و تحول گفتمان‌هایی می‌باشد که فرایندهای فضایی را سامان می‌دهد. به عبارت دیگر ضدیت گفتمان‌ها سازنده شناخت نسبی بوده و اثبات یک هویت کامل و مستقل فارغ از عملکرد گفتمان‌های سیاسی- تاریخی ناممکن می‌باشد. به طوری که فضا محصول و پس‌زمینه کنش‌های سیاسی تاریخی بوده و در نتیجه در این صورت‌بندی شناختی در هر کدام از مقاطع زمانی شناخت اقتضایی فضا شکل می‌گیرد

از سوی دیگر از آنجائی که هیچ واحد سیاسی در روی زمین واحد دیگر مشابه نیست بنابراین در مطالعه رابطه سیاست و فضای جغرافیایی نمی‌توان از شناخت تبیینی و منطق تعمیم‌گرا استفاده نمود و تبیین دارای مقیاس تعمیم‌پذیری محدودتری می‌باشد. چرا که اختصاصات مکانی از جمله ویژگی‌های ایدئولوژیک و ویژگی‌های ساخت سیاسی مستقر در هر فضای جغرافیایی؛ امکان ارائه نظریات تعمیم‌پذیر در مورد امور سنتزی نظیر رابطه سیاست و فضا را مشکل می‌نماید. در نتیجه روش‌های احراز معرفت در این دستگاه شناختی تنها با اتکا به استدلال‌های تفسیری امکان‌پذیر می‌باشد. در طول تاریخ سیاست به مثابه تدبیر امور عمومی توسط نهاد حاکمیت یک‌دست و تعمیم‌پذیر نبوده است و از این جهت قائلیت به نقش سیاست در تولید فضا اصالت شناخت نسبی را در این رابطه تقویت می‌نماید؛ زیرا همچنان که گفته شد عملکرد قدرت سیاسی و ایدئولوژیک به جهت دارا بودن خصوصیات هنجاری و گفتمانی در یک قلمرو، قابل تعمیم به دیگر فضاها و مکان‌ها نیست و از این جهت مهم‌ترین ویژگی‌های مهم علم تجربی یعنی تعمیم‌گرایی و تکرارپذیری را دارا نمی‌باشد. از این رو می‌بایست اذعان نمود که بیشتر کوشش‌ها در راه شناخت اثبات‌گرایانه روابط فضایی بر مبنای عاملیت قدرت سیاسی به سبب ماهیت خاص قدرت سیاسی محکوم به شکست می‌باشد. چرا که کردار سیاسی با فرایندی مواجه است که در آن هر لحظه قادر است موقعیت یگانه‌ای بیافریند و روش‌شناسی اثبات‌گرا نیز توان پیش‌بینی و آینده‌نگری در مورد آن را ندارد. بر این مبنا در فضای جغرافیایی همه پدیده‌ها به صورت موقتی بوده و اصولاً شناخت نسبی مؤید شناسایی فضای جغرافیایی به مثابه امری نسبی و تغییرات فضایی منتج از گفتمان‌ها و بازیگران سیاسی جدیدی است که پیایی وارد سیستم می‌شوند و فرایندهای فضایی را به وجود می‌آورند.

منابع

- اسدی، روح اله؛ رهنما، محمدرحیم؛ خوارزمی، امیدعلی. (۱۳۹۴). آینده‌پژوهی تبارشناسانه، رویکردی شایسته در آینده‌پژوهی پدیده‌های جغرافیایی. *فصلنامه مطالعات جغرافیایی مناطق خشک*، ۶(۲۲)، ۵۴-۷.
- اشمیت، کارل. (۱۳۹۲). مفهوم امر سیاسی. ترجمه سهیل صفاری، تهران: نشر نگاه معاصر.
- آقانظری، حسن. (۱۳۹۷). روش‌شناسی واقعیت‌نهادی، *فصلنامه روش‌شناسی علوم انسانی*، ۲۴(۹۵)، ۷۳-۸۲.
- برلین، آیزیا. (۱۳۷۱). به نام آزادی، ترجمه محمدمامین کاردان، تهران: نشر خجسته.
- بل، وندل. (۱۳۹۲). مبانی آینده‌پژوهی، تاریخچه، اهداف و دانش. چاپ اول، ترجمه افشین خاکباز، تهران: نشرنی.
- پیرسون، کریستوفر. (۱۳۸۴). معنای مدرنیت؛ گفتگوی کریستوفر با آنتونی گیدنز. ترجمه علی اصغر سعیدی، تهران: انتشارات کویر.
- تراکمه، آیدین. (۱۳۹۳). درآمدی بر تولید فضای هانری لفور، تهران: انتشارات تیسلا.
- خالقی دامغانی، احمد و ملک زاده، حمید. (۱۳۹۴). سیاست، پایدیا و دولت؛ امر سیاسی و بنیان ذهنی آن، *فصلنامه دولت پژوهی*، ۱(۲)، ۱۳۶-۱۴۹.
- سیدامامی، کاوس. (۱۳۹۱). پژوهش در علوم سیاسی، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- شاه وردی، امین و مشکات، محمد. (۱۳۹۶). ضرورت‌های گذار روح در پدیدارشناسی هگل. *دوفصلنامه تأملات فلسفی*، ۷(۱۸)، ۱۰۳-۱۲۴.

- عالم، عبدالرحمن و صادقی، هادی. (۱۳۹۳). بررسی پارادایمی نسبت اخلاق و سیاست در تفکر لاک، فصلنامه راهبرد، ۲۳(۷۰)، ۲۳۵-۲۶۳.
- عالم، عبدالرحمن. (۱۳۷۶). تاریخ فلسفه سیاسی غرب؛ عصر جدید و سده نوزدهم، تهران: انتشارات دفتر سیاسی و بین‌الملل وزارت امور خارجه.
- عضدانلو، حمید. (۱۳۸۰). گفتمان و جامعه. تهران: نشر نی.
- غروی، محسن. (۱۳۷۸). آموزش منطق. قم: انتشارات دارالعلم.
- فوکو، میشل. (۱۳۷۸). مراقبت، تنبیه و تولد زندان. ترجمه افشین جهان‌دیده و نیکو سرخوش؛ تهران: نشر نی.
- کرمانی، محسن و دلاوری ابوالفضل. (۱۳۹۵). از ایدئولوژی تا گفتمان: سوژه، قدرت و حقیقت. فصلنامه علوم اجتماعی، ۲۶(۷۴)، ۱۱۱-۱۴۸.
- کسل، فیلیپ. (۱۳۸۳). چکیده آثار آنتونی گیدنز. ترجمه حسن چاووشیان، تهران: انتشارات ققنوس.
- گل محمدی، احمد. (۱۳۸۶). درآمدی بر تبیین فرهنگی سیاست؛ نگاهی به رهیافت فرهنگی در علم سیاست، پژوهشنامه علوم سیاسی، ۱۲(۱)، ۱۳۰-۱۵۱.
- لین، دیوید. (۱۳۸۱). پسامدرنیته. ترجمه محمدرضا تاجیک، تهران: نشر بقیه.
- متقی، ابراهیم و کاظمی، حجت. (۱۳۸۶). سازه‌انگاری، هویت، زبان و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه سیاست، ۳۷(۴)، ۲۰۹-۲۳۷.
- مجتهدی، کریم. (۱۳۷۱). پدیدارشناسی روح بر حسب نظر هگل، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- مقدس، علی‌اصغر و قدرتی، حسین. (۱۳۸۳). نظریه ساختاری شدن آنتونی گیدنز و مبانی روش‌شناختی آن. فصلنامه علوم اجتماعی، ۱(۱)، ۱-۳۱.
- مقدم حیدری، غلامحسین. (۱۳۹۴). قیاس‌ناپذیری پارادایم‌های علمی. تهران: نشر نی.
- نصر، مهدی. (۱۳۹۷). ملازمت دولت و عدالت در فلسفه سیاسی. فصلنامه دولت پژوهی، ۴(۱۴)، ۱۰۱-۶۹.
- نظری، علی‌اشرف. (۱۳۹۶). چرخش مفهوم سیاست و بازآفرینی امر سیاسی: درک زمینه هستی‌شناختی. فصلنامه سیاست، ۴۷(۱)، ۲۵۷-۲۷۷.
- یحیوی، حمید. (۱۳۹۴). کالبدشناسی فوکویی دولت. فصلنامه دولت پژوهی، ۱(۳)، ۱۱۱-۱۴۶.
- Agha-Nazari, H. (2018). Methodology of Institutional Facts. Journal of Humanities methodology, 24(95), 73- 82. (in Persian) doi.10.30471/mssh.2018.1474
- Alem, A & Sadeghi, H. (2014). A paradigmatic study of the relationship between ethics and politics in Locke's thought. Journal of Strategy, 23(70), 235- 263. (in Persian)
- Alem, A. (1997). History of political philosophy in the west; New era and 19th century. Tehran: Political and International Office of the Ministry of Foreign Affairs Press.
- Asadi, Roholah & Rahnma, Mohammad Rahim & Kharazmie, Omid (2015). Genealogy futuristic, an appropriate approach to the future study of geographic phenomena. Journal of Geographical studies of Arid Zone, 6(22): 54-71. (in Persian)
- Azodanlou, H. (2001). Discourse and society. Tehran: Nye Publisher. (in Persian)
- Bell, W. (2013). Foundations of futures studies: human science for a new era. Translated by Afshin Khakbaz, Tehran: Nye publisher. (in Persian)
- Bennet, D. (2009). Critical Rationalism (After Popper). International Encyclopedia of Human Science, London: Elsevier.
- Berlin, I. (1992). Freedom and its betrayal: six enemies of human liberty. Translated by Khojasteh Keiya, Tehran: Khojasteh Publisher. (in Persian) doi.20.1001.1.10283102.1392.22.2.7.8
- Foucault, M. (1999). Surveiller et punir: Naissance de la Prison. Translated Afshin Jahan Dedeh & Nikoo Sarkhosh, Tehran: Nye Publisher. (in Persian)

- Foucault, M. (2008) . The Birth of bio politics: Lecture at the college de France: 1978-1979. New York: Palgrave Macmillan.
- Gharaveyan, H. (1999). Teaching logic. Qom: Darolelm Publisher. (in Persian)
- Giddens, A. (2004). The Giddens reader. Translated by Hassan Chavosheyanyan, Tehran: Ghoghnoos Publisher. (in Persian)
- Golmohamadi, A. (2007). Introduction to the cultural explanation of politics; A look at the cultural approach in political science. Political science research, 2(1), 130- 151. (in Persian)
- Gregory, D. (1994) . Geographical imagination. Oxford: Blackwell.
- Jossep, B. (2007). From Micro power to governmentality: Foucault's work on statehood, state formation, statecraft and state power. Journal of political geography, 26(3), 34-40. doi:10.1016/j.polgeo.2006.08.002
- Kermani, M & Delavari, A. (2016). From ideology to discourse: subject, power and truth. Journal of Social Science, 26(74): 111- 148.(in Persian) doi.org/10.22054/qjss.2017.11607.1284
- Khaleghi, A & Malekzade, H. (2015). Politics, Paideia and the State: The Political and Its Inter-Subjective Foundation. Journal of State studies, 1(2), 136- 149. (in Persian) doi.org/10.22054/tssq.2015.1808
- Lefebvre, H. (1991). The production of space. Oxford: Blackwell.
- Lemon, M. (2003). Philosophy of History: A Guide for student. London: Routledge.
- Lesser, E.(2000) . Knowledge of communication. Boston: Butterworth Press.
- Lyon, D. (2002). Postmodernity. Translated by Mohamad_Reza Tajek, Tehran: Bogheh publisher.
- Moghadam Hedari, G. (2015). Incomparability of scientific paradigms. Tehran: Nye Publisher.
- Moghaddas, A., & Ghodrati, H. (2004). Anthony Giddens's theory of structuration and its methodological foundations. Journal of Social Science, 1(1), 1- 31. (in Persian). doi.org/10.22067/jss.v0i0.3086
- Mojtahedi, K. (1992). Phenomenology of soul according to Hegel's view. Tehran: Scientific and cultural publications. (in Persian)
- Motaghi, I & Kazemi, H. (2007). Constructivism, identity, language and foreign policy of the Islamic Republic of Iran. Journal of Politics, 37(4), 209- 237. (in Persian)
- Nasr, M. (2018). The Concomitance of 'Justice' with 'State' in Political Philosophy. Journal of State studies, 4(14), 69- 101. (in Persian) doi.org/10.22054/tssq.2018.9075
- Nazari, A.A. (2017). Conceptual transition and of the political: Representation of ontological background. Journal of Politics, 47(1), 257- 277. (in Persian) doi10.22059/jpq.2017.60784
- North, D.C. (1994). The historical evolution of polities. International review of law and Economics, 3(14), 381- 391.
- Pierson, C. (2005). Conversation with Anthony Giddens: making sense of modernity. Translated by Ali-Asghar Saedi, Tehran: Kavir Publisher. (in Persian)
- Schmitt, C. (2013). The concept of the political. Translated by Soheil Satari, Tehran: Negahe_Moaser publisher. (in Persian)
- Shahverdi, A & Meshkat, M. (2017). Necessities of soul transition in Hegel's phenomenology. Philosophical Meditations, 7(18), 103- 124. (in Persian) doi.20.1001.1.22285253.1396.7.18.4.3
- Smith, P & Riley, A. (2011) . Cultural theory; An introduction. London & New York: John Wily & Sons.
- Tarkomeh, A. (2014). Introduction to the Production of Henri Lefebvre Space, Tehran: Teesa Publisher. (in Persian)
- Yahyavi, H. (2015). The Foucauldian Anatomy of State. Journal of State studies, 1(3), 257- 277. (in Persian) doi.org/10.22054/tssq.2016.2454